

Dunja Brozović Rončević
Zavod za lingvistička istraživanja HAZU, Zagreb

HRVATSKA HIDRONIMIJA U SLAVENSKOM I TZV. STAROEUROPskom OKRUŽJU

Nacrtak

Hrvatska hidronimija u širem okruženju slavenskoga hidronimikona bez sumnje zauzima specifičnu poziciju. Stratifikacijska složenost hrvatske hidronimije rezultat je onomastičkog nadslojavanja različitih etnojezičnih skupina na području današnje Hrvatske, njihova stoljetnoga suživota s hrvatskim etnikumom i različitih jezičnih prožimanja. Osobitosti imena voda i hrvatskoga vodnog nazivlja slavenskoga podrijetla odraz su velike unutarjezične dijalektne iznijsiranosti, zemljopisne raznolikosti i geomorfološke razvedenosti hrvatskoga prostora, ali i unutar slavenskih jezika jedinstvenoga vodnog nazivlja vezanoga uz more i razvedenost njegove obale. Jezični podatci koji se iščitavaju iz hrvatske hidronimijske građe slavenskoga podrijetla uklapaju se, poput cjelokupne slavenske hidronimije, u staroeuropski hidronimijski sustav.

Sustav riječnih imena na indoeuropskoj razini odražava jedinstvo jezika kakvo ne možemo prepoznati ni na kojem drugom jezičnom materijalu, te je važnost hidronimijske građe za proučavanje odnosa među jezicima uočena već od prvih početaka poredbenojezičnih proučavanja. Hidronomastička su se istraživanja izrazito intenzivirala nakon što je uočeno da na europskom prostoru sjeverno od Alpa nema neindoeuropskih imena, odnosno nakon što je sredinom ovoga stoljeća Hans Krahe ustanovio pojam *Alteuropäische Hydronymie*, odnosno "staroeuropska hidronimija", pod kojim je podrazumijevao svojevrsan dijalekatni međustupanj između indoeuropskoga prajezika i pojedinačnih zapadnoeuropskih jezika¹ te ga kronološki smjestio u brončano doba, odnosno u prvi dio drugoga tisućljeća prije Krista.

Za sustavnu obradbu cjelokupnoga korpusa hrvatske hidronimije proučavanje staroeuropske hidronimije od višestrukoga je značenja.

Kako za predindoeuropski (uključujući i takozvani "mediteranski") onomastički stratum nema dovoljno pouzdanih potvrda, staroeuropski hidronimi predstavljaju najstariji prepoznatljiv indoeuropski imenski sloj. Na njega se nadslojavaju predgrčke i predrimske onomasiološke inovacije, koje obuhvaćaju ilirska, panonska, liburnska, histarska i keltska² imena. Njih je međutim ponekad teško razlučiti dijelom i stoga što su u hrvatski redovito prihvaćana kroz grčki i/ili češće rimski fonetski i tvorbeni filter. Grčki i osobito rimski sloj bogatije su predstavljeni, iako u samoj hidronimiji u znatno manjem opsegu nego u cjelokupnome toponomastičkom korpusu. Konačno, na njih se nadslojava slavenski sloj kao posljednji,³ a svaki se od tih slojeva u hidronimiji, kao što će se poslije vidjeti, na neki način naslanja na pretpostavljeni sustav staroeuropske hidronimije.

Na sadašnjem je stupnju znanja još uvijek međutim teško odrediti mjesto hrvatske hidronimije, supstrate i one slavenskoga podrijetla u staroeuropskome sustavu vodnih imena, jer, toj zadaći trebaju prethoditi još mnoge predradnje, primjerice tvorbeni analiza najstarijih indoeuropskih hidronimskih modela unutar kojih bi se izdvojile slavenske, odnosno hrvatske specifičnosti i inovacije, ali i precizna semantička raščlamba značenja pojedinih indoeuropskih korijena koji se najčešće odražavaju u imenima važnijih i većih europskih rijeka. Tek bi rezultati tih istraživanja unijeli više svjetla i u tumačenje najstarijih hrvatskih hidronima.

Već površnim pogledom na međusobno udaljene europske hidronime uočavaju se među njima velike leksičke i tvorbene podudarnosti. Za jedan dio imenâ vjerojatno treba pretpostaviti i mogućnost prenošenja, no većina je ipak nastala prema istim tvorbenim obrascima i sličnim motivacijskim poticajima. Uglavnom se u njima prepoznaju temeljni indoeuropski nazivi za vodu, odnosno protjecanje vode, a prema analizi semantizma većine tih rekonstruiranih korijena Praindoeuroljani su poznavali tridesetak glagola s vrlo ograničenim značenjskim pomacima kojima su obilježavali protjecanje vode ili tekućine.⁴ Iako su rekonstrukcije značenja korijenjskoga morfema na indoeuropskoj razini nužno uvijek općenite i neprecizne, i nema potpuno sigurnih metoda za njihovu provjeru,⁵ ipak takva inflacija navodno sinonimnih indoeuropskih korijena pripisuje indoeuropskomu prajeziku obilježja kakva nema niti jedan od jezika koji se poslije iz njega razvio, ali ni bilo kakav ljudski jezik uopće.⁶ Jedino što se u nedostatku sustavnijih semantičkih analiza može utvrditi jest da pojam *staroeuropski* treba određivati kao hidronomastički sustav indoeuropskoga jer se i motivacijski poticaj za većinu *staroeuropskih* hidronima izvodi iz fonda vrlo ograničenoga broja semantičkih polja čiji semantički sadržaj

mora biti opisan riječima za vodu ili protjecanje vode, odnosno neki pridjev koji označuje boje tipične za vodu, kao bijela, sjajna, srebrna, crna i sl.⁷

Proučavanje indoeuropskih tvorbenih modela u hidronimiji služi kao konkretno pomagalo u tumačenju hidronimije pojedinih jezika ili područja uključujući, naravno, i hrvatski jezik i samu Hrvatsku, jer su mnogi od tih indoeuropskih korijenskih morfema zastupani, uz različite vremenske dubine svoga podrijetla, i u nekim važnijim hrvatskim hidronimima i hidronimnim apelativima. Neki od njih predstavljaju samo konkretnu fonetsku predaju takozvanog staroeuropskog materijala, a drugi pak označuju inovacijske prinose iz onih indoeuropskih semantičkih zalihâ koje nisu sudjelovale u *staroeuropskom* hidronimij-skom sustavu.

Svjedočanstva o prisutnosti pojedinih predrimskih etničkih skupina na prostoru današnje Hrvatske nerijetko se mogu iščitavati isključivo iz onomastičkih podataka, a pritom su hidronimi od osobite važnosti, jer su prva naselja u pravilu nastajala upravo na ušćima ili uz obale plovnih rijeka. U onomastici je odavna primijećeno da imena većih rijeka pripadaju najstarijemu jezičnomu supstratu, dok mikrohidronimija uglavnom odražava novije jezične slojeve, podložnija je promjenama i uglavnom prati promjene etničkih struktura na nekom području. Dvanaest od petnaest hrvatskih rijeka duljih od 100 km nosi predrimslavska, preciznije čak predrimska imena, dok se kod rijeka srednje duljine (od 50 do 100 km) taj omjer znatno mijenja u korist slavenskih imena.⁸

Većina se predrimskih hidronima pripisuje u širem smislu ilirskomu supstratu, koji čini ravnopravnu sastavnicu sustava staroeuropske hidronimije. Predrimski se hidronimi na prostoru Ilirika oblikom zabilježenim u antičnim izvorima uglavnom razlikuju od njihovih potonjih slaveniziranih likova. Hrvati su toponime predrimskogâ supstrata preuzimali u već romaniziranu obliku, jer nema pouzdanih pokazatelja koji bi svjedočili o izravnu dodiru Hrvata i Ilira, i kao takve ih prilagođavali svomu jezičnom sustavu. "Ilirska" su imena za rijeke u prvim pisanim izvorima uglavnom zabilježena u muškome rodu, što se može uočiti i u mlađim latiniziranim oblicima imena, primjerice: *Dravus, Drinus, Marus, Savus*.⁹

Navest ću nekolicinu značajnijih supstratnih "ilirskih" hidronima zabilježenih u antičkim izvorima, od kojih se većina može izvoditi od indoeuropskih riječi za vodeni tok. Neće se na ovom mjestu niti pokušati etimološki tumačiti ta imena, jer bi to zahtijevalo znatno sustavniji pristup problemu, pa se usputno navode samo neke općeprihvaćene etimologije. Ne navodi se ni literatura, jer se uglavnom radi o opće-

poznatim podacima koji se ponavljaju u mnogim djelima, te taj pregled ne donosi ništa novo, već se samo daje radi potpunijega uvida u cjelokupnost hrvatske hidronimije. Ti se hidronimi u literaturi uglavnom navode u okviru termina *paleobalkanski*, iako bi, barem za one na hrvatskome ozemlju bio prikladniji termin *ilirčki* koji bi obuhvaćao sva predrimska imena na području rimskoga Ilirika.

Bednja – desni pritok Drave, ponekad se identificira s *Battinus fluvius*, što bi bila izvedenica od βάτις, βάτος 'grm, kupina', te bi se radilo o reliktnom imenu, s pravilnim prijelazom *t > d* u slavenskim imenima.

Bosna – možda od ilirskog **Bassina*, a Skok rekonstruirao razvoj **Bassanus > *Bassenus > *Bassinus*. U liku *Bosona* zabilježena kod Porfirogeneta, poslije u Dubrovniku kao *Bosina*. U Slavoniji imenu Bosna odgovara ime lijevoga savskog pritoka *Bosut* s potvrđenim predslav. imenom *Basante*, a uspoređuje se i s imenom grada *Bassania* u makedonskoj Iliriji.

Cetina – utječe u Jadran, u antici joj je ime zabilježeno kao *Tilurius* i *Hippus*, kod Porfirogeneta Τζευτίνα. Ime se izvodi od **Kentōna* s prvom palatalizacijom i promjenom **ōna > yna* (kao primjerice *Pro-mōna > Promina*).

Drava – (Draus; Dravus, Δράβος, Δράος) desni pritok Dunava, druga po veličini hrvatska rijeka. Izvodi se od ie. **drew-*, **dru-* 'teći', skt. *dravah* 'tok, rijeka', a Krahe smatra da je ie. korijen **drew-* u *Drowos* 'tok rijeke', i prije nastanka *staroeuropske hidronimije* služio za tvorenje vodnih imenica.

Dunav (najstariji latinski lik imena je *Danuuius*) – o imenu te najveće europske rijeke napisano je nebrojeno mnogo radova i nema smisla prepričavati ih. Iako Dunav samo rubno zahvaća hrvatske prostore, to je ime široko prisutno u našoj tradiciji. Trubačev na temelju podatka da se i u istočnoslavenskim starim pjesmama spominje Dunav izvodi dalekosežne zaključke o podunavsko-srednjoeuropskoj prado-movini Slavena. Prema njemu lat. *Dānuuius*, keltski **Dānovios* najvjerojatnije je iranskoga podrijetla, a u slavenske je jezike ime preuzeto preko germanskoga¹⁰ (Trubačev 1991: 11-12; 150). Mnogo je uvjerljivije, i šire prihvaćeno, među mnogima i od Udolpha (1979: 367), tumačenje koje je predložio T. Lehr-Spławiński (1946: 74-75), prema kojem je u slavenskim jezicima bio široko rasprostranjen apelativ **dunajb* u značenju 'bara, more', koji prvotno uopće nije bio povezan s keltskim **Dānovios*.

Gacka – rijeka u Lici, spominje se povijesnim izvorima od 9. st.; kod Porfirogeneta Γουτζηχῶ, u lat. stanovnici uz tu rijeku *Guduscani/ Goduscani*. U glagoljaškom izvoru iz 15. st. *Gačka*. Ime se međutim ponekad tumači iz slavenskoga.

Jadro – rječica kod Solina (moguće je da je to novije umjetno ime jer se u vrelima i danas zove samo *Rika*). I u Bosni se bilježi rječno ime *Jadar*, koje se svodi na antičko ime Zadra. Osnova **jadr-* tumači se kao ilirska ili čak keltska, dok je za Bezlaja praslavenska. Prema mnogim je pokazateljima moguće pretpostaviti hidronimnu podlogu te reliktnne osnove, a ponekad se povezuju hidronimi *Jader* i *Odra*.

Korana – desni pritok Kupe. Prema nekima u vezi s *karr-* 'kamen', no Skok upozorava i na "trako-ilirski" **krōn-* (dorski κράνα 'izvor'), s čim uspoređuje stnord. *krōnn* i alb. *kronje* 'izvor'.

Krka – (u antici *Tit(i)us flumen*, *Nestos flumen*, Καταρβάτης) rije-ka u Dalmaciji. Istoimene se rijeke nalaze i u Sloveniji, a imena su sigurno predslavenskoga podrijetla. Hidronimi izvedeni iz osnove **kork-* rasprostranjeni su po Europi, no pitanje je jesu li svi istoga postanka. Predlagane su razne etimologije, a možda je najuvjerljivija da se radi o onomatopejskom korijenu **ker-*, **kor-*, **kr-*.

Kupa < *Κολυπα* – desni pritok Save; u antičkim se izvorima bilježi Κόλαπις (Strabon), *Colapis* (Plinije). Ime se možda može izvoditi iz ie. **k^wel-/k^wol-* 'savijati, kriviti, vrtjeti' (prema Joklu, iako ga Georgiev izvodi od *(s)kel-'svjetao'), drugi je dio najvjerojatnije temeljni ie. hidronimijski apelativ *ap 'voda, rijeka'. itd. Starija su povezivanja sa slav. *kupa* 'gomila' naravno netočna.

Lika – (na Peutingerovoj karti *Epilicus*); najdulja hrvatska ponornica. To predslavensko ime Mayer izvodi od **lik-* < ie. **wleik^w-* (Pokorny *zleiq**) 'vlažan, tekući' i povezuje s lat. *liquidus* 'tekućina'.

Mura – lijevi pritok Drave; tumači se od ie. hidronimske osnove **mar-* što bi dalo antičko ime *Marus*, a prvotno je slavenski *Mora. No od ilirskoga *Marus* nastali su u slavenskim jezicima hidronimi tipa *Morava*. Današnji vokalizam možda odražava germanski utjecaj, dok se antički čuva u imenu *Međimurje/Međimorje* 'prostor između Mure i Drave'; *međji-morje > kajkavski *međmorje* 'otok'. Usp. i hidronime *Mura* u Poljicima, *Murava* na Braču i sl.

Neretva (*Narentum*) – teče uglavnom kroz Hercegovinu u ulijeva se u Jadran širokom reguliranom deltom. Ime je možda nastalo preklapanjem antičkoga *Narentum* i slavenskoga *ner-* koji se u prijevornom stupnju *o* nalazi u *noriti ('noriti, roniti', usp. *ponornica*). U vezi je s hidronimom *Norin*, pritok Neretve < antičkoga *Narona* s ilirskim su- fiksom *-ona*.

Odra – lijevi pritok Kupe. Iako su pisane potvrde tek iz 13. st. (iuxta Odera, ad moruam Odram), nema razloga ne povezivati to ime sa zapadnoslavenskim hidronimom *Oder/Odra*, koji se smatra predslavenskim. Izvodi se od **der-* 'žderati, trgati', ali i od ie. **wodr-/wod-* 'voda' što je manje uvjerljivo. Moguće i izvođenje *jader* > *oder* > *Odra*.

Raša (*Arsia*) – istarska rječica. Zbog široke rasprostranjenosti imena s osnovom *ars-* na međusobno udaljenim europskim prostorima, računalo se čak s predindoeuropskim podrijetlom. Pokorny ga izvodi iz ie. korijena **er-/*or-* 'staviti u pokret', a Krahe je sa *-s-* proširkom rekonstruirao ishodišni lik **ors-iā* s ilirskim *-ā* < *-ō*. U hrvatski je jezik to ime prihvaćeno sigurno prije XI. st., do kada je vrijedio zakon otvorenoga sloga, pa nastaje današnji lik *Raša* s metatezom likvida.

Sava (lat. *Savus*) – desni pritok Dunava, najveća hrvatska rijeka. U antičkim izvorima: Σάος, Σάοδος (Strabon), kod Plinija: Colapis in Saum influit iuxta Sisciam (N.h. III, 148); *Zoa* (12. st.); *Zawa* (1422). Tumači se od ie. **sew-/*sow-* 'tekućina, vlaga, sok'; srodni hidronimi na talijanskom i ligurskom području *Savone* < *Savo, Savo, Sāvāra* izvode se iz istoga korijena te se rekonstruira primarni ie. hidronim **Sovos*, koji je na ilirskom području dao *Savos* (prijelaz ilir. *-ō* > *-ā*), odnosno latinizirano *Savus*. Nije razriješen odnos među likovima imena **Sāvos* ~ **Sāvos*.

Tedanius (Τηδάνιος) povezuje se s hidronimom *Telavius* – rijeka koja kod Zadra utječe u Jadran; po Mayeru od ie. **tēu, *tēu, *tu* 'oteći, nabujati' s proširkom *d-* što nije dovoljno uvjeljivo. Antičko se ime nije održalo te se danas ta rijeka naziva *Zrmanja* što se povezuje sa *žrv, žrvanj* 'mlinski kamen'; usp. hidronim *Žrnovica* u Poljicima kod Splita.

Una (u antičkim izvorima: lat. *Oeneus*, gr. Οἴνευος) – desni pritok Save. Prvotno muškoga roda, a i iz najstarijih srednjovjekovnih izvora vidi se da je dočetno *-a* naknadno nadodano: 1240: *Vn*; 1249: *Wn*; 1256: *Vna*, što potvrđuje i ime pritoka *Unac* koje se može izvoditi samo od *Un* (m.), a od *Una* (f.) bi dalo *Unica*.

O ilirskim se imenima međutim ni danas ne može dodati kvalitativno novih podataka, jer se o "ilirskom" jeziku nažalost još uvijek ne zna bitno više no što je Krahe znao u svoje doba, iako je pokazano da se pod zajedničkim imenom "ilirskoga" neprijeporno krije više jezika čija je srodnost sporna.¹¹ Nedostaju neki temeljni podatci o fonološkom sustavu "ilirskoga" jezika koji bi omogućavali da na temelju etimoloških kriterija, prema pouzdanim glasovnim zakonima neki toponim sa sigurnošću identificiramo kao ilirski. Stoga se često prema nepopularnoj metodi isključivanja ilirskomu supstratu pripisuju sva imena koja se ne mogu izvoditi iz latinskoga ili grčkoga, te naravno slavenskoga. Do novih, ili makar preciznijih podataka o najstarijem sloju hrvatskih hidronima moći će se doći tek ako se pojavi neki "novi Krahe" koji bi pokušao dati sintetski prikaz cjelokupnoga sustava staroeuropske hidronimije uzimajući pritom u obzir nova dostignuća same indoeuropeistike, ali i obilje europske hidronimijske građe koja je prikupljena i obrađena posljednjih desetljeća.

Krahe je, kao i mnogi istraživači nakon njega, smatrao da na prostorima na kojima je, pretpostavlja se, bila prapostojbina Slavena nema pouzdanih pokazatelja za prepoznavanje elemenata staroeuropske hidronimije.¹² Takav je zaključak makar dijelom uvjetovan nedovoljnim poznavanjem slavenske hidronimije, iako je J. Rozwadowski već 1948. g., na temelju uglavnom poljske i dijelom bjeloruske hidronimijske građe, uočio da ona dobrim dijelom u osnovama i tvorbenim elementima ne pokazuje tipično slavenske jezične crte te da se ne može proučavati izvan okvira hidronimije ostalih europskih jezika, i općenito indoeuropske hidronimije.

Ipak, tek je 1979. godine J. Udolph u svojoj je opsežnoj monografiji *Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen. Ein Beitrag zur Frage nach der Urheimat der Slaven* obradio na cjelokupnu slavenskom ozemlju hidronimijske odraze 80-ak temeljnih praslavenskih hidronimijskih osnova i uvjerljivo pokazao da slavenska hidronimija ne samo da se uklapa u staroeuropski hidronimijski sustav, već se upravo s pomoću nekih slavenskih primjera mogu objasniti pojedine pukotine čitava sustava, odnosno mogu se preciznije protumačiti neka načela tvorbe hidronima na indoeuropskoj razini. Udolphov primarni cilj nije bio dokazati da slavenska hidronimija čini sastavni dio širega sustava na europskome području, već je on svoja opsežna istraživanja pokrenuo kako bi s pomoću obradbe hidronimijske građe stekao jasniji uvid u putove prvotnih slavenskih migracija i s većom preciznošću locirao slavensku prapostojbinu.

U svom radu Udolph navodi niz slavenskih hidronima očito indoeuropskoga podrijetla, od kojih se nekolicina javlja i na hrvatskom području, koji svjedoče da su Slaveni, doselivši se u Prikarpaće, sa sobom iz prapostojbine donijeli indoeuropske odnosno, staroeuropske obrasce za tvorbu hidronima, a tipično slavenski tvorbeni modeli razvijaju se u kasnijoj fazi njihova postupnog raslojavanja.

W. P. Schmid na temelju uvida u rezultate Udolphovih istraživanja granicu staroeuropskoga hidronimijskog sustava pomaknuo je i na slavenske prostore do rijeke Pripjat, odnosno revidirao je svoja prijašnja gledišta prema kojima je utjecaj slavenskih jezika, za razliku od baltičkih u tvorbi staroeuropskoga sustava vodnih imena bio neznatan. Primjećuje da na području galicijskih Karpata, koje smatra prostorom budućih slavenskih migracija, nalazimo i imena voda koja se ne mogu tumačiti iz slavenskoga, ali koja, s druge strane upotpunjuju niz staroeuropskih imena te ističe da se i u slavenskim leksemima (kao i u grčkim, iranskim i indijskima) mogu prepoznati oni indoeuropski korijeni koji služe za tvorbu staroeuropskih hidronima, samo što u slavenskim jezicima ti leksemi često ne služe za tvorbu hidronima (Schmid 1979: 414).

Konačno, da bi se slavenska, pa tako i hrvatska hidronimija slavenskoga podrijetla mogle ispravno odrediti u odnosu na staroeuropski sustav vodnih imena, potrebno je prethodno sustavno popisati i obraditi slavensku hidronimijsku građu, što unatoč znatnomu razvoju slavenske hidronomastike posljednjih desetljeća nije još učinjeno za sve slavenske jezike, pa tako ni za hrvatski.¹³

Praslavenski leksik obiluje mnoštvom hidronimijskih apelativa vrlo iznijansiranih značenja, od kojih gotovo svi imaju svoje hidronimijske odraze. Logično je pretpostaviti da takva semantička izdiferenciranost praslavenskoga vodnog nazivlja ne odražava samo zajedničko indoeuropsko naslijeđe, nego i slavenske leksičke inovacije nastale kao rezultat pomnoga promatranja i opažanja prirode, odnosno ozemlja prvotnih staništa Slavena. Proučavanje općeslavenske zemljopisne terminologije pokazalo je da skoro 80 posto svih zemljopisnih termina ima toponomastičkih odraza, a najveći je dio zemljopisnog nazivlja u slavenskim jezicima motiviran upravo odlikama i svojstvima vode, oblikom i sastavom vodenih objekata, osobinama močvarnoga tla i sl. Imajući to na umu i uzevši u obzir podatak da na hrvatskom području, zbog velike geomorfološke razvedenosti terena, oko 50 posto svih toponima u svojem imenu ima zemljopisni termin, jasno se uočava važnost proučavanja primarnoga vodnog nazivlja za tumačenje hrvatske hidronimije.

Najveći je pomak u proučavanju hidronimije na praslavenskoj i općeslavenskoj razini dao J. Udolph u već spomenutoj monografiji. Analizirao je i kartografirao areale rasprostranjenosti temeljnih slavenskih hidronimnih osnova i njihovih hidronimijskih odraza te analizirao pridruženost pojedinih tvorbenih morfema tim osnovama. Pri tom je općeslavenskima smatrao one koje su kao vodne imenice ili hidronimi potvrđene prije 1000. godine, a mogu se potvrditi u barem jednom jeziku od sve tri uobičajeno definirane slavenske skupine (istočne, zapadne ili južne).¹⁴ Uvjerljivo je pokazao da toj skupini općeslavenskih hidronimijskih apelativa pripada gotovo polovica svih obradenih vodnih imenica, te ističe kako se tek sustavnim proučavanjem razmjestaja rasprostranjenosti različitih tvorbenih modela zabilježenih hidronima može pokazati da je neki apelativ, koji se smatra praslavenskim ili općeslavenskim, pripadao samo jednoj od slavenskih grupa jezika, a da su ga ostali slavenski jezici tek naknadno preuzeli (Udolph 1979: 53-54).

Na općeslavenskoj razini hidronimijska su se proučavanja velikim dijelom ograničavala na sjeverna i dijelom zapadna slavenska područja, odnosno ona na kojima se pretpostavljala slavenska prapostojbina, dok se za južnoslavenskom građom posezalo najčešće samo da bi se dobila

cjelovitija slika općeslavenskog hidronimijskog kopusa. Pritom je upravo hrvatska građa nerijetko zanemarivana, čemu je nepostojanje cjelovitoga popisa hrvatskih hidronima sigurno glavni, ali ne i jedini uzrok. U radu *Südslavische Appellativa in nordslavischen Namen und ihre Bedeutung für die Urheimat der Slaven*,¹⁵ Udolph je u imenima, osobito u hidronimima na zapadnoslavenskom i istočnoslavenskom prostoru identificirao vodne apelative koji su kao apelativi potvrđeni jedino u južnoslavenskom vokabularu. Ograničio se na obradbu četiri južnoslavenska apelativa: *brvn-, *loky, *mozyr'v i *stublъ, vjerujući da se radi o iznimno značajnome zapažanju, jer rezultati do kojih je došao iscrpnim proučavanjem slavenskih hidronimijskih apelativa mogu znatno preinačiti neka uvriježena viđenja odnosa među slavenskim jezicima. Takozvani "južni slavizmi" unutar slovačkoga predstavljaju vrlo rane jezične promjene i svjedoče u prilog tezi da se dio južnih Slavena nastanio na svojim novim prostorima boraveći neko vrijeme na području srednje Slovačke. Smatra da se ta pojava može tumačiti samo na dva načina:

1. Prema prvoj su se mogućnosti budući Južni Slaveni nakon odvajanja od sjevernih Slavena naselili na Balkanu, razvili jezične, osobito leksičke specifičnosti te makar dijelom ponovo vratili među sjeverne jezične srodnike, noseći sa sobom i svoje jezične južnoslavenske inovacije. To bi tumačenje međutim impliciralo seobene pokrete znatno snažnije no što se prema ostalim pokazateljima može dokazati, a ujedno treba imati na umu da su u doba te možebitne migracije (dakle oko 10. stoljeća) Slaveni već bili razdvojeni neslavenskim elementom, osobito Mađarima i Germanima, ali i Rumunjima.

2. Prema drugom tumačenju, koje Udolph smatra vjerojatnijim, u imenima zabilježenima u sjeveroslavenskim jezicima (istočnim i zapadnim) ne treba prepoznavati južnoslavenske odraze, ili zaključivati da južni Slaveni potječu s područja gdje su pronađeni hidronimijski odrazi tih apelativa, već ih treba tumačiti kao odraz nekog slavenskog jezika koji je u sebe još uključivao kasniji južnoslavenski, što bi dakle bio općeslavenski ili čak praslavenski jezik (Udolph 1982: 565-57).¹⁶

I Trubačev je proučavajući hidronime u poriječju Dnjestra i zapadno od Dnjestra uočio da se na tim sjeveroslavenskim područjima, neki stariji slavenski hidronimi mogu objasniti samo uz pomoć južnoslavenskih vodnih apelativa (primjerice *Stubla*, *Osoj*), smatrajući također da je neispravno tumačiti ih južnoslavenskim jezičnim reliktima u istočnoj ili zapadnoj slavenskoj hidronimiji, odnosno zaključivati da južni Slaveni potječu s tih sjevernih područja, već smatra da se radi se o odrazu zajedničkoga praslavenskog jezičnog naslijeđa.

Udolph je također kartografski prikazao smjerove i putove pretpostavljenih migracija slavenskih plemena, od trenutka napuštanja prapostojbine na sjevernim obroncima Karpata sredinom prvoga tisućljeća, odnosno iz vremena postupne diferencijacije pojedinih slavenskih jezičnih skupina. Prema njemu arealna rasprostranjenost hidronimijskih apelativa i hidronima tvorenih od njih predstavlja vrlo jasan putokaz za određivanje smjerova kojima su se Južni Slaveni selili prema jugu. Potrebno je međutim napomenuti da se Udolphovi zaključci o migracijskim kretanjima Južnih Slavena uglavnom temelje na zemljovidima arealne rasprostranjenosti arhetipskih slavenskih hidronimnih osnova, dok je dijalekatna građa uglavnom izostala. Moglo bi se stoga pretpostaviti da bi obradba iscrpnijega korpusa južnoslavenskih hidronimnih apelativa pokazala i neka drugačija gomilanja imena i time dovela i do ponešto drugačijih zaključaka. Međutim, u svojoj sam dizertaciji *Apelativi u hrvatskoj hidronimiji* prikupila i obradila najveći dio hrvatskoga hidronimijskoga korpusa koji je motiviran vodnim nazivljem, uključujući naravno i dijalekatnu građu, a rezultati do kojih je dovela analiza arealne rasprostranjenosti toga upotpunjenoga korpusa ne odstupaju bitno na južnoslavenskoj razini od rezultata do kojih je došao Udolph na znatno manjem uzorku. Stoga je opravdano još jedanput ukazati na Udolphove zaključke o migracijskim kretanjima južnoslavenskih plemena.

Polazeći od pretpostavke da se slavenska pradomovina nalazila na sjevernim obroncima Karpata, Udolph smatra da se seoba Slavena prema jugu kretala u dva smjera, koje uvjetno naziva zapadnim (Slovenija i Hrvatska) i istočnim (južna Srbija i Bugarska) te precizno ističe sljedeće putove migracija (usp. Udolph 1979: 628-629):

I. - uvjetno nazvana *zapadna južnoslavenska skupina*:

a. od južne Moravske u pravcu juga, prateći tijek Morave do istočnog ogranka istočnih Alpi otprilike u području Beč - Bečko Novo Mesto - Odenburg - Šopron;

b. iz srednje i zapadne Slovačke uzduž istočnog ruba Malih Karpata do istočnog ruba Alpa;

c. iz srednje i istočne Slovačke, uzduž južnog obronka slovačkog gorja Erz, odnosno njegovih južnih predbrđa (Matra i druga), u smjeru Budimpešte te otamo s jedne strane, uzduž šume Bakony prema Hrvatskoj, s druge strane, u južnom pravcu uzduž Dunava u Vojvodinu;

d. od karpatske Ukrajine u pravcu jugoistoka.

Gotovo se svi ti zapadni seobeni pokreti koncentriraju prvotno u Sloveniji, uz istočni rub planinskog masiva Alpa, gdje se stoga bilježi velika koncentracija vodnih imenica i hidronima identičnih onima na

sjevernim obroncima Karpata. Daljnji smjer seoba išao je prema Udolphu uzduž jadranske obale, uz koju se također javlja relativno gomilanje istih osnova. Ta se skupina kretala dakle preko Moravske, odnosno Slovačke i današnje Austrije i Mađarske, naselivši prostore Slovenije, Hrvatske i Bosne (te možda nizvodno Dunavom do Vojvodine). Od praslavenskih hidronimskih apelativa koji karakteriziraju tu zapadno-južnoslavensku podskupinu ističu se primjerice: *bara, *bolto, *bowl(og), *ezer, *glina, *ilv, *kalv, *luža, *moči(d)l, *molka, *nakolv, *ponik, *potokv, *solpv, *struga, *v(ǝ)rulia, *želbv itd.

II – druga, uvjetno nazvana *istočna južnoslavenska skupina*, na putu od Galicije prema Balkanu prešla je uzduž Karpat prostora današnje Rumunjske i naselila područja Bugarske, Makedonije i istočne Srbije. Od vodnih apelativa koji posebice karakteriziraju tu podskupinu, a nalazimo ih ne samo u bugarskoj, srpskoj i makedonskoj, već i u rumunjskoj hidronimiji, mogu se izdvojiti: *bolto, *ezer, *bagvǝn, *jǝzvovǝ, *močǝrv, *orztoǝv, *sopovǝ, *zanoga.

Prema Udolphu upravo pretpostavka da su Južni Slaveni na svoja današnja obitavališta došli različitim, međusobno udaljenim putovima kroz dvije međusobno nevezane seobe, od kojih je svaka vjerojatno trajala stoljećima, može objasniti neka sporna pitanja o vrlo starim dijalekatskim razlikama u refleksu praslavenskih *t' *d' te skupina *kt, *gd ispred palatalnih vokala u južnoslavenskim jezicima. Naime, upravo velika odstupanja u refleksima tih fonema (*št, žd / č, j / ć, đ / k, g*), za koje Udolph pretpostavlja da su rezultat odvojenog useljavanja na "Balkan", udaljuju južnoslavenske od zapadnoslavenskih i istočno-slavenskih jezika, koji u tom pogledu pokazuju znatno veće pravilnosti.

Još jedan dokaz u prilog tvrdnji o odvojenim putovima naseljavanja Južnih Slavena Udolph je dobio kartografiranjem pojedinih vodnih imenica karakterističnih za te dvije skupine te njihovom usporedbom s apelativima zabilježenima u rumunjskom jeziku. Uočio je da je u slučajevima u kojima se u imenima može dokazati istočni seobeni val odgovarajući apelativ preuzet u rumunjski (u 90% slučajeva), ali nedostaje ako se radi samo o zapadnom pokretu naseljavanja, u prvom redu u onome koji obuhvaća Hrvatsku i Sloveniju.

Prema priloženim podacima Udolph nadalje zaključuje da "prajužnoslavenski" nije mogao postojati (Udolph 1979: 628-629; 1979a: 20-21), no s tim se zaključkom možda ipak nije moguće u cijelosti složiti. Teško je naime sa sigurnošću utvrditi u kojoj se mjeri dijalekatne osobitosti mogu pretpostaviti u rekonstruiranom prajužnoslavenskom prije napuštanja pradomovine, iako je sigurno da su dijalekatske promjene nastale vrlo rano na temelju rane diferencijacije prajužnoslavenskoga. Osim toga Udolphovo tumačenje ne daje odgovor gdje su i kada

mogle nastati najstarije južnoslavenske specifičnosti kao južnoslavensko -*ŕ* u deklinaciji (prema sjevernomu tzv. trećem jatu), u nastavcima participa i sl. I na koncu, vrlo je ograničen broj vodnih apelativa što su isključivo zapadni ili isključivo istočni na slavenskom jugu, a za različite koncentracije onih što su zastupani u objema Udolphovim strujama moguća su možda i druga objašnjenja, a nisu isključene ni slučajnosti.

Na ovom mjestu neću niti pokušati prema hidronimijskim podacima sustavnije analizirati međujezične odnose pojedinih južnoslavenskih jezika, jer taj zadatak nadilazi ciljeve postavljene ovomu radu. Ujedno, tomu poslu nužno prethode određene predradnje, odnosno trebalo bi u prvom redu imati na raspolaganju cjelovite popise hidronima i obradbe zemljopisne terminologije za svaki pojedini južnoslavenski jezik.

Slovenska je hidronimija i vodno nazivlje najsvestavnije obrađena u dvotomnoj monografiji *Slovenska vodna imena* i drugim radovima F. Bezlaja, a njegova se hidronomastička istraživanja često u rezultatima podudaraju s Udolphovima.¹⁷ Rubni položaj slovenskoga, relativna izoliranost i migracijski procesi koji su u Sloveniji uglavnom okončani u 12. i 13. st. uzrokovali su da unutar slavenskih jezika slovenski leksički korpus pokazuje znatnu starost i postojanost, i to u prvom redu na razini leksičkih i semantičkih obilježja, te je iz slovenskog jezično-povijesnog i dijalekatnog leksika moguće izlučiti mnogo dopunske građe za rana razdoblja praslavenskoga. U slovenskom se vodnom nazivlju bilježe odrazi mnogih praslavenskih apelativa koji su u ostalim južnoslavenskim jezicima nepoznati ili se dijalekatno javljaju samo na zapadnim hrvatskim područjima.¹⁸ Općenito, obradba dijalekatne građe pokazuje da hrvatska i slovenska zemljopisna terminologija pokazuju znatno veće podudarnosti nego što se to može iščitavati iz objavljenih prikaza zemljopisnoga nazivlja u širem južnoslavenskom okružju.¹⁹

Makedonska i bugarska hidronimija uglavnom su popisane i djelomično obrađene po porječjima pojedinih rijeka, a objavljeni su i mnogi radovi u kojima se unutar zemljopisne terminologije obrađuje i vodno nazivlje.

Za nas je međutim najzanimljiviji odnos između hrvatskoga i srpskog, te crnogorskoga vodnog nazivlja i zemljopisne terminologije. Nažalost, u većini radova koji obrađuju tu problematiku nije se posvećivala dužna pozornost arealnoj rasprostranjenosti pojedinih apelativnih osnova, već se zemljopisna terminologija najčešće obrađivala u okvirima središnjojužnoslavenskoga prostora, odnosno kao srpsko-hrvatska. Tomu su naravno nerijetko uzrokom bili izvanjezični čimbenici, počev od rado-

va Vuka Karadžića preko Cvijićevih radova o srpskoj geografskoj terminologiji, koji su bezrezervno bivali preuzimani od njihovih sljedbenika. Nažalost, ni Akademijin rječnik, unatoč nespornom obilju građe koju donosi, često ne može služiti kao pouzdan izvor za izlučivanje hrvatskoga nazivlja.

Srpska i crnogorska hidronimija i mikrohidronimija popisane su i obrađene znatno iscrpnije nego hrvatska, a osobito bosansko-hercegovačka. Posljednjih je dvadesetak godina, posebice putem Onomastičkih odbora SANU i CANU sustavno popisivana i objavljivana toponimijska i hidronimijska građa s područja Crne Gore i Srbije, dok primjerice za Hrvatsku, nakon objavljivanja dvotomne Dickenmannove monografije, iz hidronomastike nije objavljeno gotovo ništa.

Znatne su leksičke i tvorbene razlike u hrvatskom i srpskom vodnom nazivlju koje se naravno reflektiraju i u hidronimijskim sustavima, no one uglavnom ne odudaraju od obrazaca karakterističnih za opći leksik. Na zemljovidima arealne rasprostranjenosti pojedinih vodnih imenica može se uočiti veća učestalost pojavljivanja nekih apelativa u hrvatskim dijalektima, dok se različite ali istoznačne hidronimne osnove češće javljaju u srpskim govorima. Iako je pravilan i isključiv raspored rijedak, ipak se na temelju čestotnosti hidronimijskih odraza može doći do nekih zaključaka o prvotnome rasporedu. Nažalost, navođenje pojedinačnih primjera, ma koliko bilo zanimljivo, nemoguće je dati u ovako sažetu prikazu te ga stoga ostavljam za neku drugu prigodu.

Najuočljivija je međutim na leksičkom planu razlika kod posuđenica, gdje u hrvatskom jeziku prevladavaju romanizmi, dok je velik broj turskih riječi zabilježen u srpskome, u hrvatskom nepoznat, ili je prisutan sasvim rubno, na područjima koja su dugo bila pod turskom vlašću.

Neslavensku je hidronimiju na hrvatskom području potrebno proučavati na dvije razine. Prvu čini najstarija, antička supstratna hidronimija, o kojoj je već bilo riječi, a drugu hidronimski odrazi iz neslavenskih jezika, koji su s hrvatskim supostojali stoljećima na ovim područjima (dalmatski, talijanski, njemački, mađarski, turski, u određenom smislu i latinski), ili su i danas prisutni (talijanski, uključujući istriotske govore, zatim istrorumunjski, mađarski). Imena koja pripadaju predslavenskomu supstratnom sloju imaju sasvim nepredvidiv areal rasprostranjenosti na vrlo široku području, dok mlada neslavenska vodna imena, koja su nastala kao posljedica jezičnih preslojavanja uzrokovanih migracijama stanovništva nalazimo uglavnom u zonama jezičnih i etničkih dodira, na prostorima stoljetne jezične simbioze ili povremenih jezičnih dodira.

Romanizacija današnjega hrvatskog područja trajala je stoljećima pa romanski sloj bez sumnje predstavlja najbrojniju skupinu hrvatskih toponima neslavenskoga podrijetla. Stanje se u hidronimiji međutim bitno razlikuje od slike cjelokupne hrvatske toponimije, jer je romanskih imena voda znatno manje nego li primjerice imena naselja. Sloj romanskih hidronimijskih apelativa i od njih izvedenih imena prisutan je osobito na primorskom hrvatskom prostoru, od latinskih imena, preko istriotskih, veljotskih i dalmatskih, mlađih mletačkih i eventualno furlanskih uz zapadnu istarsku granicu. Romanska imena pripadaju dakle nekolicini slojeva te se romanski stratum nikako ne može smatrati ni geografski ni kronološki jedinstvenim.²⁰

Dugotrajna etnojezična simbioza Hrvata i Romana, koja potječe već od prvih međusobnih dodira početkom srednjega vijeka, odražava se specifičnim sinkretizmom osobito u tvorbi hidronima (hrvatski afiksi na aloglotske osnove, ali i obratno) i semantici leksika. Među imenima romanskoga podrijetla najbrojniji su odrazi dalmatskoga/veljotskoga i istriotskoga računajući tu i neka rimska imena koja su bez sumnje prošla kroz dalmatski²¹ i istriotski filter. Iako najveći dio romanskih hidronima potječe iz predmletačkoga razdoblja, o čem svjedoče i stariji zapisi u pisanim vrelima, mnoga su od tih imena naknadno venecijanizirana. Mletačke su posuđenice znatno mlađe i mnogo ih je više u tzv. kulturnom leksiku, jer je na toj razini utjecaj Venecije bio znatniji i agresivniji, dok ih je u zemljopisnom nazivlju manje. U pravom su vodnom nazivlju pak vrlo rijetke (*lago, piškera*), a znatno su brojnije kod termina za dodir kopna i mora *boka/buka, ponta/punta, porat, riva, škoj, vala* itd., gdje često u hrvatskoj obalnoj toponimiji istiskuju starije hrvatske toponomastičke apelative. No to i nisu hidronimni apelativi u pravom smislu riječi. Malobrojan romanski sloj čine imena rumunjskog (istrorumunjski, krčkorumunjski) podrijetla, no toponomastički su odrazi vrlo rijetki jer se uglavnom radi o vlaškom nomadskom stanovništvu, koje je kasno (15. st.) naselilo neke prostore (Krk, pa otuda u Istru) na kojima je već postojao ustaljen onomastički sustav, romanski i hrvatski te je rumunjski kao superstrat ostavio vrlo malo traga.²²

S obzirom na stoljetnu tursku prisutnost na rubnim hrvatskim područjima broj turskih leksema koji se odražavaju u hidronimima nije velik, jer je sustav hidronimijskog nazivlja već bio čvrsto formiran i prije provala Turaka.²³ Ujedno imena turskoga podrijetla odnose se najčešće na mikrohidronimiju koja je najpodložnija promjenama uvjetovanima čestim izmjenama stanovništva. Zanimljivo je, i naravno stilski obilježeno, da u zemljopisnom nazivlju većina posuđenica iz turskog pripada semantičkom polju 'klanac, tjesnac, jarak', a potom 'zdenac, vrelo'.

Na hrvatskom prostoru ne treba očekivati odraza albanskih apelativa u hidronimiji iako je moguće naravno da su neki mikrohidronimi prenošenjem dospjeli i na hrvatsko područje, u prvom redu u okolici Zadra, na područje Arbanasa ili neke druge prostorno vrlo ograničene enklave u Srijemu (danas na području Srbije), gdje su se naseljavale grupe Albanaca pod najezdom Turaka. Moguće je i prenošenje preko drugih etničkih skupina, primjerice Crnogoraca u Istri.²⁴ Ne raspravlja se naravno o supstratnoj razini, jer bi tu trebalo u prvom redu jasno raščlaniti odnos današnjih Albanaca i svega što se objedinjuje pod imenom Ilira, a tu u znanosti još uvijek ima znatnih nesuglasja.

Mađarska imena očekivano nalazimo prvenstveno na prostorima koji su povijesno u nekom razdoblju bivali u sastavu Ugarske, odnosno na prostorima mađarsko-hrvatskih jezičnih dodira. Sustavniji prikaz utjecaja mađarskoga jezika na hrvatsku hidronimiju dao je Dickenmann u drugom dijelu svoje monografije o hidronimiji savskog porječja gdje kao dodatak donosi i popis mađarskih hidronima (Dickenmann 1966: 202-206).

Germanskih je posuđenica u zemljopisnoj terminologiji vrlo malo, osobito u usporedbi s mnogobrojnim riječima koje su iz njemačkoga ušle u kulturni leksik, osobito na kolokvijalnoj razini. Iako se germanski utjecaji u hrvatskoj toponimiji mogu pratiti još od konca 8. stoljeća, radi se o manjem broju imena na prostorno znatno ograničenijem području nego li što je to primjerice slučaj u Sloveniji,²⁵ gdje su pak mnogi zemljopisni nazivi latinskoga, ili grčkoga podrijetla prihvaćeni u slovenski preko njemačkoga (npr. *cisterna*, *kanal*, *katarakt*, *ocean*, *sifon*, *terme* itd.) za razliku od hrvatskoga, u kojem su isti leksemi prihvaćani preko dalmatskoga, ili kod kasnijih posuđenica preko mletačkoga odnosno talijanskoga.

Iznimna složenost i slojevitost hrvatske hidronimije uzrokovana je usporednim djelovanjem raznih čimbenika. Ona je u prvom redu odraz dijalekatne izdiferenciranosti, koja je na slavenskoj razini najveća upravo među južnoslavenskim jezicima, a među njima najviše je isprepletana na hrvatskom dijalekatskom prostoru. Bitni su čimbenici nadalje zemljopisna i klimatska raznolikost te geomorfološka razvedenost hrvatskoga prostora, a ne smiju se zanemariti ni česte povijesne smjene naroda i njihovih jezika, što je imalo za posljedicu i velike kulturološke razlike. Dugotrajno supostojanje više jezičnih, a time i terminoloških sustava na pojedinim hrvatskim područjima, gotovo kontinuirane migracije, etnička i jezična prožimanja, specifični, i u slavenskim relacijama jedinstveni oblici jezičnoga sinkretizma, odrazili su se naravno i u složenoj leksičkoj stratifikaciji, pa tako i hidronimiji. Specifičnost se hrvatskoga imenskog i vodnog nazivlja usporedno ogleda u njegovoj

izrazitoj konzervativnosti, ali i sklonosti inovacijama, odnosno prilagodljivosti novim životnim okolnostima.

Jezične izoglose koje razaznajemo u hidronimima ne moraju se nužno poklapati s granicama pojedinih lokalnih govora ili dijalekata, već su one često odraz nekoga starijeg jezičnog sloja i prvotnih razgraničenja. Podatci koje iščitavamo na toponomastičkim i dijalekatnim atlasima često se ne podudaraju ni u jezicima koji su dijalekatno znatno manje razvedeni od hrvatskoga. Poznato je da su međudijalekatne granice u hrvatskome nekoć bile znatno drukčije od današnjih, tako se primjerice kajkavski prostirao znatno dalje na istok. Ponekad su nam specifične fonetske promjene i leksički relikti "okamenjeni" u toponimima jedini svjedoci dijalekatnih preslojavanja. U hrvatskim se dijalektima uočavaju znatni semantički pomaci u značenjima pojedinih hidronimijskih apelativa, a vodne imenice koje se rabe na ograničenu području često dobivaju mnoštvo diferenciranih i vrlo konkretnih značenja, usko vezanih uz obilježja objekta koji imenuju. Taj se odnos naravno prenosi i na hidronime. Teško je međutim jasno dokučiti koji sve elementi utječu na tvorbene ili semantičke specifičnosti unutar nekoga lokalnog govora ili dijalekta. Imena što nastaju unutar njega tvore specifičan onomastički sustav, ali i nadalje žive unutar govora odnosno dijalekta iz kojega su ponikla, noseći u sebi njegove odlike i osobine.

Proučavanje hrvatske hidronimije teško se može usmjeriti samo na pojedine hidroareale, jer je u smislu velikih riječnih tokova moguće izdvojiti samo porječje Save, koje je do danas jedino sustavno obrađeno. U Hrvatskoj naime, na prostorno veoma ograničenu području, nalazimo i vrlo dugačak obalni pojas, krške prostore, visoke planinske masive, široke ravničarske prostore i riječne doline, močvarna područja itd., a svaki od tih prostora svojim geomorfološkim oblikom uvjetuje razvoj specifičnih hidronimijskih sustava. Naravno da su na otočkim prostorima nepoznati, ili zaboravljeni nazivi za plodne riječne doline, pustare ili nepregledne močvare, kao što su u npr. Slavoniji nepoznate nijanse u obilježavanju raznovrsnih krških izvora, ponornica ili naravno nazivlja vezana uz more. S druge strane mikrohidronimi relativno udaljenih hrvatskih područja slične konfiguracije tla, primjerice Dalmacije i Istre, pokazuju velike sličnosti i u strukturi i u motivaciji te se primjerice, zbog stalnoga nedostatka vode, bilježe nebrojena imena za svaku pojedinu lokvu, izvor i sl., što se u vodom bogatim krajevima često uopće ne imenuje.

Na sjeveru Hrvatske, u ravničarskim i močvarnim predjelima bogatima vodom, nailazimo na vodno nazivlje i hidronimiju koja je većim dijelom općeslavenska, odnosno potvrđena i u drugim slavenskim jezicima, iako se i tu nerijetko mogu uočiti neke hrvatske inovacije, u

prvom redu specifični semantički pomaci. Na obalnom pojasu, na prostoru slavenske periferije odražene i u arhaičnosti čakavskoga leksika, tvorbe i akcentuacije, kao i na dugačkom pojasu krškoga terena, uočljivo je mnogo više samo hrvatskih hidronimijskih obilježja, motiviranih specifičnošću samoga tla.

Međutim, ono što neprijeporno izdvaja hrvatsku hidronimiju u okružju ostalih slavenskih hidronomastičkih sustava jest vodno nazivlje i od njih tvorena imena vezana uz more, dodir mora i kopna te podmorje. Na tom prostoru nerijetko nailazimo na zemljopisne apelative nepoznate u ostalim slavenskim jezicima, ili, ukoliko neki i jesu općeslavenski, na tim prostorima oni dobivaju osobita semantička obilježja. Kako su se Hrvati s morem susreli tek doselivši se na istočnojadransku obalu, u svome leksiku nisu imali mnoge termine neophodne za imenovanje objekata na novozaposjednutom prostoru i morali su stvoriti ili preuzeti cjelokupno nazivlje kako bi opisali i obilježili za njih nove objekte (morske pličine, prevlake, hridi, uvale, pristaništa...). Iz općeslavenskoga hidronimijskog nazivlja preuzeli su neke termine prilagođavajući ih s određenim semantičkim pomacima novoj situaciji, ali su ujedno od zatečenoga stanovništva preuzeli i dobar dio njihova nazivlja. Stoga se upravo u obalnoj toponimiji, ili talasonimiji, uočava najveći udio romanskih, ali i grčkih apelativa, odnosno mnogi supstratni elementi preuzeti od zatečenoga stanovništva. S druge strane slavensko nazivlje nosi uglavnom obilježja riječne, čak kopnene zemljopisne terminologije.

Ipak, prema analizi tog sloja imena uočljivo je da se Hrvati ipak nisu u cijelosti saživjeli s morem, da je hrvatsko nazivlje vezano uz morfologiju priobalja relativno siromašno bez obzira na iznimnu razvedenost naše obale koja omogućava bogatstvo motivacijskih elementa, a dio je terena, osobito podmorski reljef, ostao gotovo neimenovan.

BILJEŠKE

¹ Iako se u današnjoj indoeuropeistici uglavnom više ne prihvaća Kraheovo viđenje staroeuropskoga sloja kao dijela jezičnoga niza indoeuropski-staroeuropski-pojedinačni zapadnoeuropski jezik, tezu o staroeuropskome kao indoeuropskome onomastičkom sustavu kojim bi se opisala svojevrsna mreža hidronima koja pretpostavlja jedinstvo svih indoeuropskih jezika ipak ne bi trebalo odbacivati. Nastavljači i kritičari Kraheove teorije, u prvom redu W. P. Schmid, ustanovili su precizne kriterije za kategorizaciju hidronima kao staroeuropskih i nastavili sustavno prikupljati europsku hidronimijsku građu. Sva imena koja se pripisuju staroeuropskomu sloju moraju imati jasno određenu leksičku i tvorbenu strukturu, a bitno je da se, bez obzira na njihov neprijeporno indoeuropski karakter, ne mogu pripisati pojedinomu indoeuropskom jeziku za koji se pretpostavlja da se u doba nastanka imena govorio na području na kojem se vodni objekt nalazi. Za detaljnije podatke o staroeuropskim imenima i literaturu o tom problemu usporedi Brozović Rončević 1995: 81-86.

² Iako su keltska plemena povijesno posvjedočena na mnogim hrvatskim područjima od 4. st. pr. Kr., gotovo i nema toponima za koje sa sigurnošću možemo tvrditi da pripadaju keltskomu supstratu. Ne nalazimo čak ni složene toponime s tipičnim keltskim tvorbenim elementima *-briga*, *-dunum*, *-durum*, *-magus* i sl. Keltski bi se hidronimi mogli eventualno naći na području Slavonije, gdje su keltska plemena zatekla ilirske Panonce i uglavnom ih asimilirala. Nažalost, možebitna keltska toponimija uglavnom se u Hrvatskoj obrađivala bez dovoljno znanstvene kritičnosti, o čemu govori R. Matasović u radu »O metodologiji onomastičkih istraživanja (na primjeru keltske onomastike)«, *Folia onomastica Croatica*, 6, Zagreb, 1997. (u tisku), u kojem navodi jasne fonološke kriterije koje neko ime mora zadovoljavati da bi se moglo identificirati kao keltsko.

³ Posljednji, naravno ako ne računamo pojedinačne romanske, mađarske, njemačke i turske prinose, koji su, uostalom, i opet u hidronimiji zastupani slabije nego u drugim onomastičkim granama.

⁴ Usp. Brozović Rončević 1996, gdje se prema dostupnim etimološkim priručnicima navodi pregled indoeuropskih korijenskih morfema iz semantičke skupne 'teći, trčati, pokrenuti, (iz)liti, strujati' i slično uz neke nesporne apelativne i hidronimijske odraze u pojedinim indoeuropskim jezicima.

⁵ Sigurno je međutim da bi sustavna i detaljna semantička analiza metodom koju je za neke druge leksičke skupine primijenio E. Benveniste u djelu *Vocabulaire des institutions indo-européennes* neprijeporno pokazala određene značenjske razlike unutar te semantičke skupine indoeuropskoga vokabulara.

⁶ S takvom se konstatacijom slažu i lingvisti koji su inače žestoki oponenti teorije *staroeuropske hidronimije*, usp. primjerice V. Georgiev 1961.

⁷ Najčešći su: *ag-, *albh-, *ak^w *ā* *arg-, *drew-/*drw-, *ned-/*nod-, *neid-/*nid-, *ner-/*nor-, *oudh-, *pol-, *weis-/*wis-.

⁸ Slične je brojčane odnose uočio i V. Georgiev (1966: 188), na primjeru bugarske hidronimije pokazavši da među većim bugarskim rijekama (27 rijeka dužine preko 100 km), otprilike 70 posto nose predslavska (tračka) imena, a samo oko 7 posto bugarska imena. Među rijekama srednje veličine (58 rijeka od 50 do 100 km) oko 56 posto nose bugarska imena, a samo 15 posto predslavska (tračka).

⁹ A. Mayer poticaj za tu promjenu nalazi već u ilirskome koji mijenja ie. /ǵ/ > /ǰ/, jer je prvotni indoeuropski nastavak kod tih hidronima bio *-os* (grč. *-os*, lat. *-us*). Trubačev je pokazao da to opće pravilo ne vrijedi na dačkom i tračkom, odnosno istočnobalkanskom području, gdje se uočava drugačiji tip makrohidronimijske tvorbe (Trubačev 1968: 56). Kod nekih je hidronima ipak do naknadne feminizacije imena došlo vjerojatno poslije, u slavensko doba, analogijom prema rodu slavenskoga apelativa rijeka.

¹⁰ Postoji također i mogućnost da su Slaveni od Germana preuzeli ne samo ime rijeke već i priču o velikoj i moćnoj rijeci, koje su možda na taj način prenesene u rusku folklornu tradiciju. To je u svakom slučaju vjerojatnije od mišljenja da se "sjećanje" o negdašnjoj prapostojbini stoljećima prenosi usmenom tradicijom.

¹¹ Znatno je bolje međutim rasvijetljena ilirska antroponimija u radovima R. Katičića, M. Križmana, D. Rendić-Miočevića i drugih.

¹² Sustav *staroeuropske hidronimije* prvotno je, prema Kraheu, obuhvaćao ilirsku pa tako i histarsku, venetsku, keltsku, germansku, italsku i baltičku hidronimiju, odnosno europski prostor od Skandinavije na sjeveru do donje Italije na jugu, te od Baltika na istoku do Britanskih otoka na zapadu.

¹³ Hrvatska onomastika nažalost i na tom polju zaostaje te još uvijek nije objavljen niti sustavan popis hrvatskih hidronima, a kamo li obrađen. Prazninu popunjava jedino dvotomna monografija E. Dickenmana *Studien zur Hydronymie des Savasystems* te nekoliko pojedinačnih radova vodećega hrvatskog onomastičara Petra Šimunovića, u kojima se hidronimijska problematika ipak samo usputno obrađuje.

- ¹⁴ I rezultati Udolphovih istraživanja potvrđuju mogućnost odmaka od klasične podjele slavenskih jezika na tri temeljne skupine, odnosno ponekad se prikladnijim čini dijeliti slavenske jezike na južne i sjeverne, koji bi pak obuhvaćali istočne i zapadne slavenske jezike.
- ¹⁵ Referat je pročitan u Krakovu 1978. g. na 13. međunarodnoj onomastičkoj konferenciji posvećenoj problemu odnosa između apelativa i imena.
- ¹⁶ J. Udolph je zapravo svoje tumačenje južnoslavenskih apelativa u sjevernoslavenskoj toponimiji izveo analogno zapažanjima W. P. Schmidta na indoeuropskoj razini za indoirijske apelative u Irskoj (usp. Schmid 1970: 376-384).
- ¹⁷ »Obenem pa kaže njena celotna struktura, da so se u Alpah, na mejah Italije, pomešali med soboj različni praslovanski migracijski tokovi, za katere lahko dokažemo, da so prihajali v časovno različitih obdobjih in iz različnih smeri.« (Bezljaj 1969: 11).
- ¹⁸ Npr. psl. *krina, *krinica 'drveni sud, zdjelica', ali i 'izvor, duboko mjesto u vodi'. Upravo je to posljednje značenje očuvano u slovenskom apelativu *krnica* i mnogobrojnim istoimenim slovenskim hidronimima (Bezljaj SVI II, 310), dok se u hrvatskome bilježi samo *krnica* 'zdjela' ali bez hidronimijskih odraza. Značenje 'izvor' čuva se u rusnome apelativno kao i u mnogim hidronimima tipa *Krinica*, *Kriničnyj*, *Kriničnaja*.
- ¹⁹ Tu u prvom redu mislim na radove J. Schütza (1957) i G. Wippela (1957) te slovenske, hrvatske i srpske krške terminologije.
- ²⁰ Sustavan je pregled raslojenosti romanskoga sloja u toponimiji dao P. Tekavčić u radu *O kriterijima stratifikacije i regionalne diferencijacije jugoslavenskog romanstva u svjetlu toponomastike*, *Onomastica Jugoslavica*, 6, Zagreb 1976, 35-56.
- ²¹ U nekim se imenima rimskoga podrijetla čuvaju bitne karakteristike dalmatskoga, primjerice konsonantski konzervativizam, odnosno čuvanje intervokalnih bezvučnih okluziva (*p*, *t*, *k*) i *s*.
- ²² Zbog zemljopisne bliskosti znatno je prisutniji rumunjski sloj u hidronimiji Srbije i Crne Gore i osobito Makedonije, gdje nalazimo aromunske elemente, primjerice apelativ *kapul* 'izvor' < *čapul'e* 'glava'. Z. Pavlović u radu *Nešto o rumunjskim elementima u imenima reka sa terena Srbije*, Zbornik referata i materijala V jugoslovenske onomastičke konferencije, Sarajevo 1985, 109-112, pronalazi na prostoru Srbije i potamonime koji u osnovi imaju rumunjski hidronimijski apelativ: *Porostički potok* (< *piriu* 'potok'), *Reo*, *Rij* (< *riu* 'rijeka') itd., iako je sigurno rumunjski element znatno prisutniji u mikrohidronimiji, koju on ne obrađuje.
- ²³ Na južnoslavenskom je području najviše turskih zemljopisnih termina i njihovih toponimijskih odraza zabilježeno u makedonskom jeziku. Mnogi su od njih, bez obzira radi li se o zemljopisnim terminima ili apelativima metaforičkoga postanja, ušli u makedonski jezik kao dio standardnoga zemljopisnog nazivlja; usp. radove Lj. Stankovske *Turската географска номенклатура во мakedonsката топонимija* i D. Miteve *Hidronimските географски термини во топонимijata на radoviško-strumičkiot region*.
- ²⁴ Na taj se način tumači toponim *Peroj* od alb. *përrúa*, *rroi*, (m.) 'potok, jaruga', što su na područje Istre donijeli crnogorski doseljenici u 16. st. i prenijeli na ojkonom, u lokalnom govoru *Peroja*.
- ²⁵ U slovenskoj je toponimiji utjecaj njemačkoga znatno zamjetniji pa se javlja mnogo veći broj leksičkih posuđenica u hidronimiji, od kojih su neke vrlo stare, a neke sasvim recentne. Primjerice *Birt/Virt* < koroškog dij. *birt* 'ribnjak' < njem. dij. *wüerd*, *wuhrd* 'jaz u vodi'; *Taterman* (pritok Radomlje) < apel. *tätman* 'vodnjak na vzvod' < kor. njem. *tattermann* 'der Brunnenstock'; ili mlade posuđenice kao *Tajh* (ribnjak kod Slovenj Gradeca) od apelativa *tajh*, *tajht* (dočetno -t iz njem. dij. izgovora) 'ribnjak', njem. < *Teich*, potom *Tonf*, *Tumf* često ime za virove < dij. apelativa *tomf*, *tonf*, *tumf* 'locus fluminis profundior' < njem. *Tümpel* 'Strudel' itd. (Bezljaj SVI, I, 62; II, 253, 264, 279, 301).

LITERATURA

- F. Bezlaj, *Slovenska vodna imena*, SAZU, I. del (A-L), Ljubljana 1956; II. del (M-Ž), Ljubljana 1961.
- D. Brozović Rončević, "Staroeuropska" hidronimija, *Filologija*, 24-25, Zagreb, 1995, 81-86.
- D. Brozović Rončević, *O sinonimnim indoeuropskim korijenima u hidronimiji*, *Suvremena lingvistika*, 41-42, Zagreb 1996, 95-101.
- E. Dickenmann, *Studien zur Hydronymie des Saveasystems*, Band I - II, Heidelberg 1966.
- V. Georgiev, *Die indoeuropäische Herkunft der ältesten Fluß namen der Balkanhalbinsel*, *PICOS* 6, München 1961, 308-310.
- V. Georgiev, *Die europäische Makrohydronymie und die Frage nach der Urheimat der Indoeuropäer*, *PICOS* 8, The Hague 1966, 189-195.
- Z. Gołąb, *The origins of the Slavs. A linguist's view*. Columbus, Ohio 1992.
- H. Krahe, *Die Struktur der alteuropäischen Hydronymie*, *Akademie der Wissenschaften und der Literatur*, Abhandlungen der Geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse, Jg. 1962, Nr. 5, Mainz 1963.
- H. Krahe, *Unsere ältesten Flussnamen*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1964.
- T. Lehr-Splawiński, *O pochodzeniu i praocjyźniznie Słowian*, *Prace Instytutu Zachodniego* 2, Poznań 1946.
- A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, I., Wien 1957; II., Wien 1959; *Schriften der Balkankommission*.
- J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Band I, Bern und München 1959.
- J. Rozwadowski, *Studia nad nazwami wód słowiańskich*. Kraków, 1948.
- W. P. Schmid, *Alteuropäisch und Indogermanisch*, *Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz, Geistes- und Sozialwissenschaftliche Klasse* 1968, Nr. 6, Wiesbaden 1968, 243-258.
- W. P. Schmid, *Indisch-iranische Appellative und alteuropäische Gewässernamen*. W. B. Henning Memorial Volume, London 1970, 376-384.
- W. P. Schmid, *Urheimat und Ausbreitung der Slawen*, *Zeitschrift für Ostforschung*, 28/3, Marburg/Lahn 1979, 405-415.
- W. P. Schmid, *Die alteuropäische Hydronymie. Stand und Aufgaben ihrer Erforschung*. *Beiträge zur Namenforschung*, 16/1, 1981, 1-12.
- W. P. Schmid, 'Indo-European' - 'Old European' (*On the Reexamination of two linguistic terms*), *Proto-Indo-European - Studies in Honor of Marija Gimbutas*, Washington 1987, 322-338.
- P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I-IV*. JAZU, Zagreb 1971-1974.
- P. Šimunović, *Istočnojadranska toponimija*, Split 1986.
- V. N. Toporov & O. N. Trubačev: *Linguističeskij analiz gidronimov Verhnego Podneprov'ja*. Moskva 1962.
- O. N. Trubačev, *Nazvanija rek Pravoberežnoj Ukrainy*, *Étymologija. Étničeskaja interpretacija*, Moskva 1968.
- O. N. Trubačev, *Etnogenez i kul'tura drevnejšich Slavjan*, *Linguističeskie issledovanija*. Nauka, Moskva 1991.
- J. Udolph, *Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen. Ein Beitrag zur Frage nach der Urheimat der Slaven*. U: *Beiträge zur Namenforschung*. N. F. Beiheft 17, Heidelberg 1979.
- J. Udolph, *Zum Stand der Diskussion um die Urheimat der Slaven*. *Beiträge zur Namenforschung* 14/1, 1979, 1-25.

- J. Udolph, *Alteuropa an der Weichselmündung*. Beiträge zur Namenforschung 15/1, 1980, 25-39.
- J. Udolph, *Südslavische Appellativa in nordslavischen Namen und ihre Bedeutung für die Urheimat der Slaven*, Proceedings of the Thirteenth International Congress of Onomastic Sciences, Warszawa-Kraków 1982, 565-574.

SUMMARY

CROATIAN HYDRONYMY IN THE SLAVIC AND "OLD EUROPEAN" CONTEXT

Croatian hydronymy has a special place within the wider context of the Slavic hydronymic system. The complex stratification of Croatian hydronymy is a result of accumulated onomastic strata characteristic of various ethnolinguistic groups on the territory of present-day Croatia, their centennial coexistence with the Croats, and various types of linguistic interpenetration. Specific features of Croatian hydronyms and hydronymic terms of the Slavic origin reflect great intralinguistic dialectal nuances, geographic diversity and geomorphologic characteristics of Croatian area; as a result, water terms related to the sea and the indented coastline can be considered unique in the Slavic languages. Linguistic data found in Croatian hydronymic materials of the Slavic origin, along with Slavic hydronymy as a whole, form a part of the "Old European" hydronymic system.